Aktuální výzvy pro sociologii výchovy

Radomír Havlík

Abstrakt

Požadavek v sociologii výchovy akcentovat makrosociologický pohled. Nové výzvy jsou dány politickými, demografickými, kulturními procesy a proměnami zvl. stavu rodiny i diskusemi k jejímu pojetí. Společnost vykazuje řadu anomických rysů. Výrazný vliv mají některé militantní formy genderismu a působení sexuálních menšin. Problémy vztahu k cizincům jsou umocněny potenciálně silným přistěhovalecstvím příslušníků kulturně výrazně odlišných etnik. Jde tedy o problém výchovy k odmítnutí xenofobie a k formování adekvátního postoje k „cizímu“. Tj. respektování kulturně přijatelných vzorců chování, integrace, akomodace, asimilace, předcházení formování „kapes chudoby“ či etnických ghett. Objevuje se tak i otázka výchovy k vlastenectví, ale i s tím spjatý problém solidní znalosti evropských a národních dějin u dětí a mládeže. Výrazná je pak i otázka mediálního působení, včetně vlivu NIT.

Klíčová slova: Makrosociální pohled na problémy výchovy. Genderismus, sexuální menšiny a problémy rodiny. Anomický stav společnosti. Reflexe migrace, multikulturní výchova. Xenofobie, tolerance, formy soužití s menšinami. Výchova k vlastenectví.

Current challenges in the sociology of education

Abstract

A requirement of sociology of education is to emphasise a macro-sociological view. New challenges are presented by political, demographic and cultural processes and changes in the state of the family, as well as by discussions on its concept. Society has

a number of anomic features. Some militant forms of genderism and the effects of sexual minorities have a significant impact. Problems related to foreigners are exacerbated by potentially high immigration numbers of members of culturally distinct ethnicities. It is therefore a problem of upbringing to reject xenophobia and to form an appropriate attitude towards 'strangers'. That means respecting culturally acceptable patterns of behaviour, integration, accommodation, assimilation, preventing the formation of 'pockets of poverty' or ethnic ghettos. This raises the question of education for patriotism, but also the related problem of a strong knowledge of European and national history in children and youth. The issue of media influence, including the influence of NIT, is also significant.

Key words: Macrosocial view of problems of education. Genderism, sexual minorities and family problems. Anomic state of society. Reflection of migration, multicultural education. Xenophobia, tolerance, forms of coexistence with minorities. Education for patriotism.

DOI: 10.5507/epd.2019.019

Úvod

Vzhledem ke své orientaci nejen na sociologii výchovy, ale také na otázky sociologické teorie, se domnívám, že v rámci sociologických úvah o výchově a vzdělávání není dostatečně zohledňován **makrosociologický pohled**. Tedy z hlediska působení a dopadů na výchovu a vzdělávání. A naopak – i výchovy a vzdělávání na celospolečenské vztahy a procesy.

Mám na mysli především kulturní změny, demografický vývoj, proměny rodiny, politické a makroekonomické vztahy. Pozornost k těmto aspektům přitahují nejen v naší společnosti, ale i v řadě dalších zemí a v globálním měřítku.

Technologickým i ekonomickým souvislostem a vlivům sociální struktury na edukaci a naopak dopadům výchovy a vzdělávání na sociální strukturu je, podle mého názoru, věnována pozornost celkem dostatečná. Za **nejzávažnější** z uvedených pokládám pro oblast výchovy a vzdělávání **změny rodiny, proměny demografické** (i s přihlédnutím k sociální a kulturní diferenciaci), **kulturní a politické**.

Připomeňme např. vlivy politiky na formulování cílů výchovy a vzdělávání, podoby curricula, financování školství ad. Budu-li poněkud aktualizovat, vzpomeňme, jak významným tématem se stal problém inkluze na webech a ve veřejném mínění. A jaký dopad pak mělo toto téma na politické poměry. Jak se zvláště v souvislosti s platy učitelů vedou na webových stránkách velmi kritické debaty o jejich vážnosti, schop-

nostech a pracovním vytížení. Přitom nám výzkumy prestiže povolání ukazují velmi příznivé postavení učitelství.

Věnujme se zde alespoň několika vybraným otázkám z možné baterie problémů a souvislostí, ke kterým by měla být zřejmě upřena sociologií výchovy a vzdělávání větší pozornost.

Nejprve několik úvah ke **kulturním aspektům** vývoje společnosti, jejichž dopad na socializaci se mně jeví jako dosti významný a zřejmý.

Prožíváme v rámci naší civilizace, tedy i v naší společnosti, významné období **přehodnocování řady základních hodnot a společenských norem**. Období, kdy řada z nich je zpochybňována či přímo odmítána.

Euroamerická civilizace historicky vyrůstala především z kultury antiky, judaismu a křesťanství s jeho historickými modifikacemi. Jejich hodnoty a normy byly sice následně přehodnocovány s nástupem osvícenství a s rozmachem průmyslových revolucí, mnohé bylo odmítnuto, základní hodnotový fundament v modernizačním procesu byl však zachován.

Nástup postmoderní doby je charakterizován dalším přehodnocováním hodnot a norem. To vše je pak úzce spojeno i s významnými globálními procesy ekonomickými a politickými, včetně změn v mocenském uspořádání světa. Které navíc vedly i, s jistou nadsázkou, k novému „stěhování národů“.

Pokusme se některé tyto procesy blíže pojmenovat a zamyslet se nad nimi ve vazbě na problémy výchovy a vzdělávání.

Za nejvýznamnější můžeme pokládat z tohoto hlediska **změny kulturní**. Především pak proměny a zpochybnění mnoha hodnot i norem soužití. S tím, že se zřejmě zatím neustavily nové funkční hodnoty a normy. Podle mého názoru lze tedy hovořit o **stavu anomie**.

Výchova a vzdělávání stojí před velkým problémem, **jak k těmto proměnám přistupovat, jak a k čemu vychovávat a vést děti a mladou generaci**. To je významná výzva pro sociologii výchovy, jak uvedený stav a procesy adekvátně vyložit a hodnotit. Jak interpretovat dopad těchto procesů na podmínky výchovy a vzdělání, jejich prostředky, cíle, efekty.

Z tohoto pokládám za aktuální a významné proměny v oblasti sexuálních a genderových vztahů a rodiny a především pak otázky související se zmíněným „stěhováním národů“.

Sociologie výchovy by se měla zajímat o povahu těchto jevů a procesů a jejich společenské příčiny a důsledky, především pak o jejich dopady na vychovatele, děti a mládež. Musíme přitom upřít pozornost i na to, zda a jak jsou tyto jevy a procesy reflektovány ve vědomí a jednání těchto skupin. Zmapovat a analyzovat kdo, co a jakým způsobem tuto reflexi zásadně ovlivňuje.

Všimněme si nejprve stručněji problematiky **genderu**. Jedná se nám především o diskuse kolem těchto otázek, ale někdy i spektakulární či dokonce až extrémní akce a vystoupení stoupenců a stoupenkyň proměn genderových vztahů a alternativních sexuálních orientací, které byly tradičně a dosud často jsou vnímány jako nenormální či přímo deviantní. I s těmito otázkami se musí sociologie i sociologie výchovy vyrovnávat, neboť i s tím souvisejí např. otázky povahy rodiny a výchovy v ní.

K významným fenoménům současnosti patří tedy i úvahy o proměnách **povahy rodiny**, která jako instituce již delší dobu prochází určitými krizemi.

Stálými problémy jsou rozvodovost a následně socializace dětí, často dětí v neúplných rodinách obvykle bez otce, otázky porodnosti (míra, věk matek) atd.

Vyvstávají však i otázky nové, např. problém dětí a jejich socializace ve svazcích homosexuálních párů. Jde nejen o vlastní problém sám o sobě, ale i o veřejné mínění a jeho projevy. A to jak na straně zastánců a stoupenců proměn genderových vztahů, sexuálních orientací a podob rodiny, tak na straně jejich kritiků a stoupenců podob vztahů již zakotvených. Žel na obou stranách nabývají někdy i určitých silně radikálních podob.

Pozornost chci však ve svém vystoupení věnovat především problematice zmíněných dopadů na problematiku výchovy a souvislosti s **masivní migrací** posledních let. Má to nepřehlédnutelné souvislosti, díky povaze této migrace i s kulturními rozdíly, genderovými vztahy, sexualitou, povahou rodiny a postavením a socializací dětí.

Přestože se masová imigrace do Evropy zatím na našich hranicích zastavuje, jítí v současné době vášně v médiích, zejména elektronických, které podněcují také veřejná, a to i masová vystoupení a posuny voličských preferencí směrem od tradičně ideově zakotvených stran.

Že tyto procesy (a také již zmíněná problematika gender, demografie a proměny rodiny) mají výrazné souvislosti s formováním mínění, názorů a postojů s jejich dopady na jednání, je nábílední. To je i problematika, kterou dříve či později musí řešit výchova a vzdělávání, a musí je tedy reflektovat i sociologie výchovy a s ní související obory pedagogiky.

Je zřejmé, že **masová migrace i reakce na ni** mají zřejmé souvislosti (vel)mocenské a politické a výrazné aspekty ekonomické. Jsou to zřetelně chudoba v zemích třetího světa, boj o přístup k surovinovému bohatství a trhy, masivní poptávka po levné pracovní síle ad. Pro nás podstatné jsou zejména dopady kulturní, nutnost podílet se na formování názorů a postojů k uvedeným dějům.

Silnou váhu ve veřejném diskursu má **problematika multikulturalismu**, která je častým předmětem diskusí nejen odborníků, ale i politiků, novinářů a veřejnosti. Jsme stále častěji svědky zpochybňování dosavadních praktik politiky multikulturalismu, ale mnoho otázek jistě vyvstává i v tzv. multikulturní výchově.

V reakci na to se pak často hovoří o **xenofobii**, obavě, nedůvěře, distanci až nepřátelství vůči „cizímu“ (etniku, náboženské skupině, ad.). Tento problém je nesporně významný i pro vychovatele a ty, kteří mají působit na děti, mládež i širší veřejnost.

Xenofobie může mít **neškodné formy** obav z neznámého. I např. podle etologů, sociobiologů i imunologů je připravenost k útoku či úniku vůči „cizímu“ založená i na biologické dispozici řady živočichů, a tedy i člověka. Neboť nezřídka vždy byly a stále existují zcela reálné důvody k obraně před „cizím“. Uvedené teorie však nabízejí i určité řešení. Např. z logiky sociobiologie plyne, že člověk se od jiných živočichů odlišuje schopností sebereflexe, tedy i schopností vyvodit ze svých přirozených reakcí závěr o nezbytnosti potlačit či neškodným způsobem usměrnit své instinktivní reakce. Imunologové pak hovoří o možnosti „přijetí cizího tělesa“, jestliže se ale jak toto těleso, tak i přijímající organismus určitým způsobem připraví.

Xenofobie se může ale projevovat i v **nenávisti**, často zneužitelné pro sociální, ekonomické, mocenské zájmy jiných.

Z pohledu **sociologie a kulturní antropologie** jsou obavy z cizího obvykle založeny na stereotypech a úzce souvisí s etnocentrismem. Ty mohou být i zcela neoprávněné, mohou se ale mnohdy odvolávat také na určitou zkušenost nebo i vysokou pravděpodobnost (která bývá také generalizována) či i o poměrně racionální argumenty.

Významnou a rozpornou úlohu nezřídka hraje **„historická zkušenost“** (lépe – interpretace dějin) národa, národnosti a etnické skupiny.

Určitá míra ostrážitosti vůči „cizímu“ je ale i **významný mechanismus sociální integrace**, posiluje společenskou soudržnost a solidaritu, přispívá k identifikaci jednotlivců s vlastní skupinou a jejími hodnotami, činí ji akceschopnější vůči negativním cizím vlivům, případně proti útlu a agresii.

Nelze proto určitou míru obav z „cizího“ kategoricky odmítnout a nálepkovat etikou „xenofobie“ v negativním chápání tohoto výrazu.

Na druhé straně ale historické zkušenosti mnohdy velmi krvavých událostí v průběhu 19. a zvláště 20. století vedly v euroamerické civilizaci k **důrazu na hodnoty tolerance a k odmítání všech negativních projevů etnocentrismu a z něho vyplývajících xenofobie**. A to především tehdy, když se projeví jako základ diskriminace či agrese vůči „cizímu“, když „my a oni“ se transformuje do podoby „my“ proti „oni“.

Historicky velmi staré jsou konflikty a xenofobní postoje založené na **náboženských a s nimi souvisejících kulturních rozdílech**, i když i zde platí, že se mnohdy za explicitními náboženskými motivy skrývají i jiné sociální, ekonomické či mocenské zájmy. Nejvýraznějším je tu dnes setkání s islámským náboženským fundamentalismem či militantními projevy ekonomických a politických zájmů, které se prosazují pod pláštěm islámu či proti některým jeho variantám. Pro tuto otázku je zajímavé i kritické čtení literatury, která hovoří o „střetu civilizací“, kdy jednotlivé civilizace jsou úzce spojeny právě se svými kořeny náboženskými (srv. Samuel Huntington).

Poměrně velmi náročnou problematikou jsou obavy z „cizího“ či z cizinců, které nabývají forem někdy **útočného, jindy obranného nacionalismu**. Např. vůči reálné či vnímané ekonomické nebo politické hrozbě, v opozici k zájmům jiných etnik, náboženských uskupení, národů či k nadnárodním integračním tendencím. V naší dějinné

zkušenosti šlo o odpor k německému nacionalismu, který se transformoval až do ideologie nacismu, později k ideologii a praxi tzv. „proletářského internacionalismu“. Nežřídko bývá dnes i reakcí na reflektované projevy a dopady globalizace a tlaky zahraničního velkokapitálu. Také současná povaha podob integračních procesů, jejichž součástí je i politika multikulturalismu, může vyvolávat rozporuplné a nežřídko nacionalistické a xenofobní reakce a odpor (u nás např. v kritice EU či zapojení do dalších nadnárodních struktur).

Připomeňme si **faktory posilující xenofobní postoje a jednání**, jimiž jsou právě migrace a demografické charakteristiky imigrantů či menšin (např. velké rozdíly v porodnosti, např. v případě našich Romů), významné tendence k ideologizaci problému na pozadí reálných či předpokládaných hrozeb (např. teroristické akce, prosazování s evropským či naším právem málo slučitelných požadavků), nábožensko-kulturní rozdíly. Významnou roli mají i ekonomické obavy (levná pracovní síla snižující hodnotu pracovní síly domácích, zátěž pro systém sociálního zaopatření) a z toho plynoucí politické rozpory a konflikty. Mimo jiné odtud v naší společnosti téměř bezproblémové přijetí imigrantů a cizích pracovníků z evropského východu či z Vietnamu, kde jsou tyto kulturní rozdíly poměrně velmi malé, či kde se příslušníci významně jiných kultur dobře integrovali a nejsou zátěží pro náš systém sociálních opatření.

Stimulujícím faktorem xenofobie i v její radikální podobě je fakt či pravděpodobnost růstu migrace v prostředí, pro něž není tento fenomén ještě dostatečně zažitý, případně tam, kde imigrace zvl. výrazně kulturně odlišných etnik získává masový charakter.

Dnes jsou na pořadu dne **obavy z masivní imigrace převážně z muslimského světa**. Světa, jehož kultura má na jedné straně řadu styčných bodů s kulturou křesťanského Západu (připomeňme i velké historické přínosy arabské kultury pro kulturu naši), na straně druhé má ale také řady zásadních odlišností, zejména ve svém pojetí práva, vztahů mezi pohlavími a v rodinách atd. Významným aspektem mohou být tak obavy ze ztráty naší kulturní identity a z pronikání prvků kulturně cizích. A to již ve zmíněné situaci u nás časté relativizace dosud platných norem a hodnot. Paradoxně se tak děje i v konfrontaci s islámskou kulturou, jejíž základy (přes její vnitřní diferenciaci) jsou, na rozdíl od naší, v současnosti pevné a velmi výrazné.

Situace se dále vyostřuje i jejich vyšším demografickým přírůstkem a mladší věkovou skladbou kontrastující se stagnujícím demografickým vývojem a stárnutím populace většinové společnosti. Vznikají tak mnohde v západní Evropě kulturní ghetta, která mohou být nejen sociálně ekonomickými „kapsami chudoby“, ale i „líhni“ agrese vůči většinové společnosti. V optice velké části naší populace jde o vážné hrozby. Reálné negativní skutečnosti mohou být pak zveličovány a obvykle jsou generalizovány na celé skupiny. Ne nepodobný je již u nás problém převážně romských „kapes chudoby“, ghett.

Média i mnohdy nepromyšlená vystoupení některých politiků a představitelů různých iniciativ tu nežřídko sehrají nešťastnou úlohu. Není zdaleka ojedinělé, že mnozí z těch,

kteří zapáleně bojují proti xenofobii, vyvolávají „bumerangový efekt“ a xenofobní postoje a jednání ještě posilují.

Dějinný vývoj a dramatické události v jeho průběhu ukazují velmi pestré spektrum forem soužití různých kultur, etnik, národů, národností, rasových skupin a také někdy i jejich vyústění až do hrozivých podob.

Připomeňme si, hlavní **podoby soužití či jejich vyústění různých etnik a kultur** (jen ty, které přicházejí v úvahu): asimilace, amalgamace, akomodace, segregace, přesuny populace, integrace.

Asimilace představuje splynutí menšinové kultury s kulturou většinovou (přitom se většinová i menšinová kultura ovlivňují vzájemně). Problém je tam, kde dochází k asimilaci pod tlakem či přímo násilnými prostředky. V procesu amalgamace dochází k téměř k naprostému splynutí úplným promícháním menšiny s většinou (významnou úlohu sehrávají manželské a rodinné svazky).

Akomodace se projevuje de facto vnějškovým respektováním norem většinové společnosti menšinou, problémy ale mohou nastat při narušení ochoty přizpůsobit se v situacích, které se mohou dotknout ekonomické, sociální, politické či kulturní situace menšin či celku společnosti.

Segregace (většinou i prostorové oddělení) má různé podoby izolace určité skupiny. Již jsme zmínili kapsy chudoby či romská ghetta u nás (ale i oblasti koncentrace vietnamské menšiny), na západ od naší země jsou to zóny osídlené např. právě muslimy.

Přesuny populace, stěhování jsou mnohdy dlouhodobým historickým procesem. Takovým případem v historii četným může být kolonizace určitých území, či odsuny obyvatelstva jiné národnosti (u nás vystěhovávaní Čechů z pohraničí po Mnichově a 19. březnu 1939 a následně odsun Němců po porážce nacistického Německa). Právě v současnosti jsme svědky masivních vln imigrace do USA (především přes hranici s Mexikem) i do Evropy ze zemí Blízkého Východu a Afriky.

Nakonec uveďme **integraci**, kdy se o proces a stav, v němž se menšina začleňuje do většinové společnosti tím, že přejímá její základní hodnoty a normy (především právní), účastní se na občanském životě (což jí umožňuje i legitimně formulovat a prosazovat své požadavky). Současně pak většina respektuje specifika menšiny a dává jí možnost je svobodně rozvíjet, případně se rozhodnout pro asimilaci či akomodaci.

V západní i v naší společnosti se rozvíjí střet mezi příznivci multikulturalismu jako vzájemně se respektujícího soužití „domácího a cizího“, zdůrazňující vzájemnou toleranci a (či) integraci menšin do většinové společnosti na straně jedné, a zvýrazňováním kulturních rozdílností a obezřetnosti až více či méně xenofobními přístupy na straně druhé (připomeňme „střet civilizací“). Oba tyto přístupy mohou ovšem skrývat rozmanitě a protichůdně ekonomické a mocenské zájmy.

Je zřejmé, že i vychovatelé a učitelé musejí bedlivě a s dostatečným pochopením sledovat toto dění a vliv na jejich vlastní působení. Nejde jen o reakce na zřejmá ultrapravicová či ultralevicová vystoupení, ale i o problémy „každodennosti“ projevující se

např. diskriminací (ne vždy uvědomovanou) nebo „obhajobou“ některých menšin např. na trhu práce, v přístupech ke vzdělání, bydlení atd. O to, jak k těmto otázkám přistupovat, zaujmát adekvátní postoje a volit efektivní řešení při vlastní pedagogické práci. Vzpomeňme, na jaké problémy naráží různé akce typu tzv. pozitivní diskriminace, příliš liberální nebo naopak extrémně xenofobní postoje k některým prvkům cizích kultur.

V současnosti se stále častěji hovoří o **krizi politiky multikulturalismu**. K argumentům často patří, že tolerance většinové společnosti může přispět k integraci menšin jen tehdy, když i tyto menšiny prokáží vstřícnost vůči pravidlům většinové společnosti. Nepochopení specifik kultur, hledání co nejbližší komunikace mezi příslušníky menšin a nepřehlédnutí k jejich sociální skladbě vede k segmentaci a dezintegraci celku společnosti do relativně homogenních a uzavřených komunit. A to se všemi s tím souvisejícími riziky, včetně sociálně patologických jevů a nepřátelství mezi menšinou a většinovou společností. K aktuálním případům patří islám ve svých militantních podobách. Ten se může projevat účinně právě v segregovaném prostředí.

I v naší sociologii se objevuje názor, že politika multikulturalismu má tendenci k tzv. „mozaikovému multikulturalismu“. Kultury se uzavírají, komunikace mezi nimi se vytrácí a postupně se rozvíjí segregace. Ta často bývala důsledkem mocenského rozhodnutí, stále častěji k ní ale mohou vést i spontánní procesy, a to na základě kulturní blízkosti (např. černošské, asijské či muslimské čtvrti velkoměst). Může jít také o souběh etnických charakteristik a poměrů „kapsy chudoby“. Tato ghetta jsou již v řadě zemí reálnou hrozbou (tzv. „no go zóny“).

Z pohledu výchovy a vzdělávání je nezbytné o těchto problémech informovat a hledat v tomto procesu cesty co neefektivnějších forem soužití a po těchto cestách vést i vychovávané. Především jistě integraci, ale případně podpořit i procesy asimilace, amalgamace či akomodace. A přitom výrazně vychovávané distancovat od všech forem nesnášenlivé xenofobie. Proto je třeba i v rámci sociologie výchovy a vzdělávání bedlivě studovat tyto otázky.

Pokládám v těchto souvislostech za užitečné ukázat ještě na jeden aspekt, který s uvedenými procesy může souviset. A to je problém **výchovy k vlastenectví a odmítnutí militantního nacionalismu**, který pak úzce souvisí právě s xenofobií a jejími možnými agresivními projevy.

V této problematice vidím významný dluh výchovně vzdělávacích procesů. Často se setkáváme s projevy nacionalismu (i se silnou účastí mladých) v nesnášenlivých xenofobních podobách ultrapravicových hnutí nebo jen pokleslých formách vlaječek při fotbalových či hokejových kláních. Případně při protestech proti někomu či něčemu.

Mám ale obavy, že tomuto „vlastenectví“ často chybí dostatečný fundament. A za ten pokládám solidní **znalost evropských a národních dějin**. A jsme zpět u problému školství, kdy nejen různé ankety, ale i výzkumy či zkušenost učitelů samotných ukazují nedobrou úroveň znalostí dějin, včetně dějin národních. Je i úkolem sociologa výchovy a vzdělávání upozornit na tuto skutečnost. Řada učitelů dějin se ve výuce příliš

ani „nedopracuje“ k dějinám nejnovějším, které jsou – podle mého názoru – pro pochopení současných jevů a procesů zásadní. Nezřídka to bývají učitelé českého jazyka a literatury, kteří do určité míry výklad historie za učitele dějepisu suplují. Nehodlám posuzovat (k tomu se necítím kompetentní) ani rámcové vzdělávací programy různých typů škol, ani studijní materiály, ani přiměřenost hodinových dotací. Znalosti žáků, studujících a absolventů bývají minimální, malý je i zájem o historii. Navíc i mediální prezentace dějin jsou mnohdy velmi zjednodušující, rozporné a zavádějící. Mívají spíše charakter kampaní k výročím, jindy jsou nasazovány v nepříliš sledovaných časech, chybí komplexnější pohled na dějinný vývoj. Čestné výjimky potvrzují pravidlo. Mimo jiné i díky tomu se nezřídka setkáváme s absencí skutečných vlasteneckých pocitů s postojů.

Také nakonec připomínám, že skutečné vlastenectví, které je naplněno reálným obsahem znalostí a pocitů, se dobře snoubí se solidaritou s jinými národy a etniky.

Závěry

Z hlediska sociologického pohledu na výchovu a vzdělávání před námi stojí více otázek a úkolů. Dotkneme se jen některých.

1. Uvítal bych především větší akcent na makrosociologický pohled. Za aktuální pokládám zvláště probíhající procesy přehodnocování a zpochybňování řady hodnot a norem, s tím, že se dosud neustavily funkční hodnoty a normy nové. Lze mluvit i o stavu anomie. Sociologie výchovy stojí před problémem, k čemu za tohoto stavu vychovávat, jak probíhající makrosociální procesy a jejich socializační dopady postihnout a reagovat na ně.
2. Je nutno i nadále sledovat klasické problémy výchovy k rodičovství, sledovat příčiny a dopady nízké porodnosti, někdy i z medicínského hlediska neúměrného odkládání narození prvního dítěte apod. Evergreenem je otázka rozvodovosti, neúplných rodin a jejich dopadů na socializaci dětí. Trvají i otázky, vztahující se např. hledání pro rodinu i ženu nejefektivnějších forem péče o dítě a osobního a kariérového růstu etc. Dnes se ale objevuje i problém samotného pojetí instituce rodiny a rodičovství. Je tu aktuální střet současných tlaků na proměny chápání rodiny s jejím tradičním vnímáním, které je založeno na judaismu a křesťanství i ve své sekularizované podobě. S tím jsou pak spjaty představy o úloze rodičů – otce a matky, často pak i prarodičů a dalších blízkých. Na tradici spjaté s ochranou dítěte do určitého věku a jeho postupného uvádění do světa dospělých, a to včetně vhodných hranic v průběhu sexuálního zrání, pro vstup do manželství ad.
3. I v těchto kontextech se vynořuje otázka, jak se vyrovnávat s tlaky ze strany různých sexuálních minorit či některých forem genderismu zpochybňujících diferencovaný přínos mužů a žen, otců a matek, prarodičů různého pohlaví, koneckonců i na mož-

nosti integrace cizinců, jejichž pojetí vztahů mezi muži a ženami, manželství, rodičovství a výchovy může být zásadně odlišné.

4. Z hlediska dopadů současných masových migračních pohybů (dříve či později mohou překročit i naše hranice) je třeba jasně odlišit potřebu a formy pomoci, formovat postoje k tomuto problému a kritéria, která nelze ignorovat v rozhodování o přijetí či odmítnutí imigrantů. Jsme svědky střetu politiky multikulturalismu s dopady masové migrace na realitu a především na vyhrcování postojů mezi přívrženci těchto pohybů a jejich aktivními odpůrci. Výzvou pro sociologii výchovy a vzdělávání je analýza těchto procesů a otázka, jak v takových situacích jednat. Jak odlišit oprávněné obavy z imigrace od xenofobie mající formu iracionálního „nepřátelství“ k cizímu.
5. Druhou stranou mince je vlastenectví a výchova k němu. Tady je zřejmě naše školství velmi dlužno, historické povědomí významné části mladé generace je téměř katastrofické.
6. Významným úkolem sociologického zkoumání výchovy a vzdělání je analýza problémů formování vztahů k širšímu sociálnímu, ekonomickému, politickému a kulturnímu prostoru evropského subkontinentu (nejen EU) v jeho nesmírné rozmanitosti a složitosti, a to, obrazně, od Atlantiku po Ural.
7. Ve všech nejvýznamnějších oblastech by bylo třeba věnovat pozornost reflexi všech těchto jevů a procesů ve vědomí a jednání dětí a mládeže i jejich vychovatelů a tomu, kdo, s jakými motivy a záměry a jakým způsobem tuto reflexi ovlivňuje.

Literatura

- Burjanek, A. (2001). Xenofobie po česku: Jak si stojíme mezi Evropany? In *Sborník prací Fakulty sociálních studií*. 6. Brno: Masarykova univerzita Brno.
- Drbohlav, D. a kol. (2010) *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: SLON.
- Havlík, R. (2009). *Česká xenofobie*. In Pelcová A. a kol. *Multikulturalismus a multikulturní výchova*, Praha: Pedagogická fakulta UK.
- Havlík, R. (2016). Problémy xenofobie. In Havlík, R. *Aktuální problémy společnosti z pohledu sociologie*. Praha: UJAK.
- Havlík, R. & Kofa, J. (2012). *Sociologie výchovy a školy*, Praha: Portál.
- Krejčí, J. (2002). Problémy multikulturality. In KREJČÍ, J., ed. *Kontrastní hodnoty a multikulturní společnost: sborník z mezinárodní konference 19. až 22. září 2001 v Praze*. Praha: Filosofický ústav AV ČR
- Prudký, L. (2004). *Přínaležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. Praha: FHS UK.
- Sartori, G. (2005). *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalectví. Esej o multikulturní společnosti*. Praha: DOKOŘÁN.
- Šišková, T. a kol. (2001). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- Šotolová, E. (2001). *Vzdělávání Romů*. Praha: Grada.

Text vychází z vystoupení na diskusním semináři Katedry pedagogiky FF UK „Stav a perspektivy sociologie výchovy“, který se konal 22. 11. 2018.

Kontakt:

doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.
Katedra občanské výchovy a filosofie
Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1
E-mail: radomir.havlik@pdf.cuni.cz

Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc. nar. 25. 11. 1942, sociolog dlouhodobě se zabývající problematikou mládeže, výchovy a vzdělávání; rozsáhlá výzkumná, pedagogická i publikační knižní a časopisecká činnost. Od r. 1990 pracovník Katedry filosofie a sociálních věd na PedF UK Praha, spolupracuje i po odchodu do penze také s FF UK (hl. s katedrou sociologie a katedrou pedagogiky), FHS UK, UJAK a dalšími vysokými školami a odbornými pracovišti. Je členem komise SCIO pro posuzování testů pro přijímací zkoušky na vysoké školy.

Ve dnech 6. a 7. listopadu 2019 se na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci bude konat již 15. ročník mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů „Výzvy pro učitele v 21. století“. Konference je otevřena všem doktorandům prezenční i kombinované formy studia, kteří ve svých disertačních pracích řeší témata pedagogická, didaktická, speciálněpedagogická, pedagogicko-psychologická i andragogická, a nabízí příležitost pro vzájemné setkání, výměnu názorů a sdílení zkušeností mezi studenty doktorského studia, jejich školiteli i dalšími odborníky v oblasti pedagogických věd. Tradiční součástí konference jsou workshopy vedené českými i zahraničními odborníky.